

הערות לעמוד השער

א. הפסוקים

בחרנו בפסוק מבראשית יח, יט, כי יש בו הסבר לשאלות מדוע בחר ה' באברהם ומהי תכלית בחירתו, שאלות שנרון בהן בעיוננו. הבאנו גם את הפסוקים משעיהו נא, א-ב, המדברים על התכונות החשובות של אברהם – רודף צדק ומבקש ה' – המסבירות מדוע נבחר. בסוף לימוד יחידת הוראה זו, וכן ביחידות הוראה נוספות על אברהם, אפשר לחזור על פסוקים אלו.

ב. הכותרות של עיוננו

הכותרת של העיון כולו היא "לדמותו של אברהם אבינו" ולא "דמותו" ואף לא "קווים לדמותו", כי המטרה מצומצמת ולא יומרנית: לעסוק בעניינים הנוגעים לדמותו של אברהם כפי שהם באים לידי ביטוי במדרש ובאגדה.

וכאן מן הראוי להדגיש: כתבנו "עיון ראשון" משום שהיחידה שאנו עוסקים בה היא יחידה ראשונה, ולאחריה צריכות לבוא יחידות הוראה נוספות, וביניהן: גירוש הגר וישמעאל, אברהם וסדום, העקידה, ועוד.

הבאנו כותרת משנה, "לך מארצך", וזאת משני טעמים: האחד – כיוון שכראי, לעניות דעתנו, לבחור בחלק מפסוק המרמז לנושא; יש בכך "תזכורת" לנושא, לענייניו ולשאלות שבהן הוא עוסק. והשני – זו דרכם של חז"ל הדורשים-חוקרים פסוקים.

ואכן חלק ניכר, או אפילו רוב עיוננו, מעוגן בביטוי "לך מארצך", והוא עוסק בשאלה מדוע יצא אברהם מחרן ולא נשאר שם לעשות נפשות לדרכו ולאמונתו. במילים אחרות: הביטוי "לך מארצך" הוא המוטו של עיוננו ביחידה.

ג. אגדה ומדרש

ציינו בכותרת שנעסוק בדמות אברהם כפי שהיא באה לידי ביטוי במדרש ובאגדה. הגדרת המושג "אגדה" קשה היא עקב רבגוניותה של האגדה, ועל כן מעדיפים רבים להגדירה על דרך השלילה: כל מה שאיננו הלכה הוא אגדה [ראה למשל הגדרת האנציקלופדיה התלמודית ערך "אגדה"]. על פי הגדרה זו דרשות הפסוקים שאינם עוסקים בהלכה הם אגדה. אף על פי כן אנו רוצים להבחין לצורך עיון זה בין "אגדה" ובין "מדרש אגדה":

במונח "אגדה" אנו מתכוונים בעיון זה לדברי חז"ל אשר אינם מתבססים במישרין על פסוקים וכוונתם בעיקר להשלמת פערים בסיפור בעזרת הדמיון, כגון מלחמת אברהם בפסלים.

במונח "מדרש" כוונתנו לדברי חז"ל המתבססים במישרין על פסוקים והדורשים-חוקרים אותם כדי למצוא בהם משמעות חדשה, מלבד הפשט, שתהא הולמת את מטרותיהם הדתיות והחינוכיות; לעיתים בגלל צרכי דורם ובעיותיו.¹

לעניות דעתנו לימוד המדרש צריך לפתוח על פי רוב בלימוד הפסוקים שהמדרש עוסק בהם. לימוד זה יהיה על פי הפשט, או פשטים אחדים, וזאת משני טעמים לפחות: א. המדרש מתבסס על פסוקים ודורש אותם, חוקר אותם ומפרש אותם, על פי צרכיו ומטרותיו, והפשט יישאר קיים, שכן "אין מקרא יוצא מידי פשוטו". ב. כדי להבין את המדרש, את דרכיו, את מטרותיו אשר בגללן הוא דורש את דרשתו, יש להבחין בין פשט ובין דרש.

1 להבחנה בין מדרש ואגדה עיינו יונה פרנקל, דרכי האגדה והמדרש, כרך א' פרק ב'. נדגיש: ההבחנה אינה חד-משמעית וחוזקת.